

ریاست جمهوری

پژوهشکده مطالعات فناوری

بررسی الگوی مشارکت ایران در بازسازی کشورهای

آسیب‌دیده از جنگ (عراق، سوریه و یمن)

بسم الله الرحمن الرحيم

خلاصه مدیریتی

۱. بررسی خسارت‌های فیزیکی ناشی از جنگ در کشورهای عراق، سوریه و یمن

در سال‌های اخیر جنگ و نزاع در کشورهای عراق، سوریه و یمن منجر به کشته و مجروح شدن هزاران نفر، آوارگی و پناهندگی میلیون‌ها نفر و میلیاردها دلار خسارت به بخش‌های اجتماعی، تولیدی، مالی، بانکی و زیربنایی این کشورها شده است. در **عراق** اشغال بخش‌هایی از این کشور توسط گروه تروریستی داعش و جنگ آن‌ها با نیروهای امنیتی و نظامی عراق و نیروهای ائتلاف بین‌المللی برای بازپس‌گیری مناطق اشغالی، خسارت‌های فراوانی را به عراق وارد آورد، به نحوی که بسیاری از زیرساخت‌های حیاتی این کشور را از بین برده‌است. در طی بحران، این گروه تروریستی توانسته بود برخی از شهرهای اصلی عراق همچون موصل، فلوجه، تکریت، الرمادی و تعداد زیادی از روستاها و شهرهای دیگر را به اشغال و تصرف خود درآورد. اما در سال ۲۰۱۷ دولت عراق توانست با حمایت بسیار مؤثر جمهوری اسلامی ایران، داعش را شکست داده و مناطق اشغال شده را آزاد سازد. هم اکنون پس از شکست داعش، عراق در حال خروج از یکی از مخرب‌ترین دوره‌های خشونت و منازعه تاریخ خود بوده و در پی آن است تا با اجرای برنامه‌های بازسازی و ایجاد ثبات در مناطق و بخش‌های آسیب دیده، وضعیت کشور را به حالت عادی بازگرداند. میزان تلفات انسانی و مجروحین این خشونت تروریستی بسیار قابل توجه بوده‌است، به طوری که برخی آمارهای منتشر شده، میزان کشته شدگان را تا ۱۸۰۰۰ نفر و میزان مجروحین را بالغ بر ۳۶۰۰۰ هزار نفر اعلام کرده‌اند. در طی این بحران همچنین بیش از ۵ میلیون نفر از شهروندان این کشور مجبور به مهاجرت شدند و بیش از ۱۱ میلیون نفر نیز نیازمند کمک‌های انسان دوستانه اولیه نظیر غذا، دارو و مسکن می‌باشند. گزارش‌های بانک جهانی که با همکاری دولت عراق تهیه شده‌است هزینه بازسازی لازم برای استان‌هایی که به‌صورت مستقیم تحت تأثیر جنگ بوده‌اند را در طی ۵ سال آینده حدود ۸۸ میلیارد دلار تخمین زده‌اند (World Bank Report, part1: p7). اما مقامات دولت عراق از جمله حیدر العبادی نخست وزیر وقت عراق هرینه بازسازی مناطق آسیب دیده را بیش از ۱۰۰ میلیارد دلار اعلام کرده‌است. نمودار زیر میزان خسارات و نیازهای موجود را به تفکیک بخش‌های مختلف در عراق نشان می‌دهد.

در **سوریه** جنگ داخلی و دخالت نظامی خارجی در مقایسه با دو کشور عراق و یمن، صدمات بسیار بیشتری به این کشور وارد کرده است، به‌طوری که هم‌اکنون در سوریه بیش از ۱۳,۵ میلیون نفر از مردم این کشور نیازمند کمک‌های بشر دوستانه هستند. که از این تعداد ۴,۶ میلیون نفر در شرایط بسیار سختی قرار دارند. از جمعیت تقریباً ۲۰ میلیونی پیش از جنگ سوریه ۱۱,۱ میلیون نفر در خود سوریه و در کشورهای دیگر آواره و پناهنده شده‌اند (۴,۸ میلیون نفر به‌عنوان پناهنده و ۶,۳ میلیون نفر آواره داخلی هستند). این جنگ بین ۴۰۰۰۰۰ (UN, April ۲۰۱٦) تا ۴۷۰۰۰۰ (Syrian Center For Policy Research, Feburary ۲۰۱٦) کشته داشته است و همان‌طور که بیان شد بیش از نیمی از جمعیت کشور، پناهنده و آواره شده‌اند برآوردهای متعددی نیز از هزینه‌های بازسازی سوریه ارائه شده است. به طور مثال بانک جهانی پیش‌بینی کرده است که حداقل ۲۲۶ میلیارد دلار لازم است تا دولت سوریه به شرایط عادی بازگردد (خبرگزاری دیلی صباح[1]). اما عمده پیش‌بینی‌ها هزینه‌هایی بین ۲۰۰ تا ۳۵۰ میلیارد دلار را در بر می‌گیرد (Delen & Flanders, ۲۰۱۸:۳p).

در **یمن** جنگ نیروهای ائتلاف عربی به رهبری عربستان سعودی علیه این کشور که از مارس ۲۰۱۵ تاکنون ادامه دارد، به طور روز افزون در حال ویران ساختن اقتصاد و زیرساخت‌های این کشور است. ارزیابی‌ها نشان می‌دهند که از جمعیت ۲۷,۵ میلیون نفری این کشور حدود ۲۲,۲ میلیون نفر نیازمند کمک هستند و از این تعداد ۱۱,۳ میلیون نفر نیازمند کمک‌های فوری و اضطراری می‌باشند و با ادامه درگیری‌ها بر این تعداد به‌طور روزافزون اضافه می‌شود. از اکتبر ۲۰۱۵ تا دسامبر ۲۰۱۷ مراکز بهداشتی و درمانی یمن از کشته شدن ۸,۷۵۷ نفر و زخمی شدن بیش از ۵۰,۶۱۰ در اثر درگیری‌ها خبر داده‌اند و بیش از ۳ میلیون نفر مجبور به ترک خانه‌های خود شده‌اند. این وضعیت بحرانی سبب شده است تا میلیون‌ها نفر نیازمند کمک‌های بشردوستانه باشند، به گونه‌ای که ۱۷,۸ میلیون نفر از ناامنی غذایی رنج می‌برند و ۱۶ میلیون نفر به آب آشامیدنی بهداشتی دسترسی ندارند. همچنین ۱۶,۴ میلیون نفر نیز نیازمند مراقبت‌های بهداشتی و درمانی هستند. با وجود ادامه داشتن جنگ شدید در یمن، عدم ثبات و امنیت، فقدان یک دولت مرکزی و همچنین مشخص نبودن میزان خسارات و نیازمندی‌های این کشور در بخش‌های مختلف، به نظر می‌رسد طرح موضوع بازسازی این کشور زودهنگام باشد. به‌همین‌منظور در پژوهش حاضر صرفاً تلاش می‌شود نیازهایی که مردم یمن در بخش‌های مختلف دارند بر حسب شدت و نوع نیاز بیان گردد.

بنابراین احیاء و بازسازی این کشورها یکی از ضرورت‌ها و مسئولیت‌های مهم ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی به شمار می‌رود. چراکه عدم توجه به بازسازی هر چه سریعتر این کشورها، منجر به ظهور و تشدید مجدد

[1] www.dailysabah.com

خشونت‌ها و مشکلات زیست محیطی، بیکاری و بیماری‌های واگیردار در این مناطق می‌شود که می‌تواند کشورهای پیرامونی را نیز متاثر سازد. این مسئله توجه بسیاری از کشورها از جمله جمهوری اسلامی ایران را که منافع اقتصادی، سیاسی- امنیتی و استراتژیک متعددی در ارتباط با این کشورها دارد، به خود جلب کرده است. تجربه جهانی نشان می‌دهد که دوران بازسازی، دشوارترین مرحله حیات سیاسی یک کشور جنگ‌زده است. جهت ارائه راهکارهای ورود اقتصادی، سیاسی ایران به برنامه‌های بازسازی این سه کشور جنگ زده، چالش اولیهٔ تدوین و اجرای یک طرح و برنامه بازسازی است که اهداف، محدودیت زمانی و مالی، ارزیابی مناسب از تخریب و نیازها را به طور جامع در نظر گیرد. به همین منظور پژوهش حاضر در نخستین گام به بررسی و ارزیابی کلی خسارات فیزیکی پرداخته است و تلاش شده است تا آنجا که امکان پذیر است ارزیابی جامعی از میزان خسارت‌ها صورت گیرد تا نیازها و اولویت‌های سه کشور در برنامه بازسازی آشکار گردد.

به تعبیری روشن‌تر، هدف اصلی فاز اول پژوهش ارزیابی خسارات و نیازهای سه کشور عراق، سوریه و یمن در بخش‌های اجتماعی (مسکن، بهداشت و درمان، آموزش، میراث فرهنگی و گردشگری)، بخش‌های تولیدی (کشاورزی و دامداری، صنعتی و بازرگانی)، بخش‌های مالی و بانک‌داری و بخش‌های زیربنایی (حمل و نقل، برق و انرژی، نفت و گاز) است تا فرصت‌های موجود جهت حضور ایران در برنامه بازسازی این کشورها هر چه بهتر شناسایی گردد. فاز اول این پژوهش از سه بخش تشکیل شده که هر کدام به یک کشور اختصاص یافته است. هر بخش نیز خود به سه فصل شامل، چارچوب پژوهش، برآورد میزان خسارت‌های فیزیکی و شناسایی و معرفی نیازمندی‌های هر کشور تقسیم شده است.

برای انجام چنین پژوهش گسترده‌ای محدودیت‌های زیادی بر سر راه وجود داشته است: محدودیت و عدم شفافیت در داده‌ها، گستردگی دامنه ارزیابی، تداوم جنگ و تخریب‌ها در سوریه و یمن، پیچیدگی وضعیت سیاسی و عدم امنیت و همچنین ارزیابی از راه دور از جمله مهمترین محدودیت‌ها و چالش‌های پیش‌ِروی این پژوهش بوده است. ارائه اطلاعات نیز منوط به دسترسی می‌باشد به طور مثال در مورد عراق با توجه به پایان یافتن جنگ در این کشور و برگزاری کنفرانس بازسازی در کویت، داده‌ها و گزارش‌های نسبتاً جامعی در مورد میزان خسارات، هزینه‌های مورد نیاز و اولویت‌ها و پروژه‌های اصلی این کشور در دسترس می‌باشد. اما در ارتباط با دو کشور سوریه و یمن به دلیل ادامه درگیری‌ها و تخریب‌ها، تاکنون گزارش و ارزیابی جامعی از سوی نهادهای دولتی و بین‌المللی تهیه نشده است. بنابراین در ارتباط با سوریه و یمن داده‌ها و اطلاعات موجود صرفاً برمبنای درصد فیزیکی تخریب‌ها و تعداد افراد نیازمند کمک در بخش‌های مختلف ارائه شده و در مورد هزینه مالی خسارت ایجاد شده نیز صرفاً اطلاعات پراکنده‌ای وجود دارد که بدان اشاره

شده است. داده‌های گردآوری شده نیز تا حدود زیادی متکی بر گزارش‌های سازمان ملل، بانک جهانی، یونیسف، نهادهای حقوق بشری، تحقیقات و پژوهش‌های نهادهای دولتی، تصاویر ماهواره‌ای و تحلیل‌های رسانه‌های اجتماعی می‌باشد.

دامنه‌ی جغرافیایی پژوهش در هر یک از کشورها، بیشتر شامل استان‌ها و شهرهایی است که به طور مستقیم تحت تأثیر جنگ قرار گرفته‌اند و محدوده زمانی از آغاز درگیری‌ها لحاظ شده است. محدوده مکانی و زمانی هر سه کشور به شرح ذیل می‌باشد:

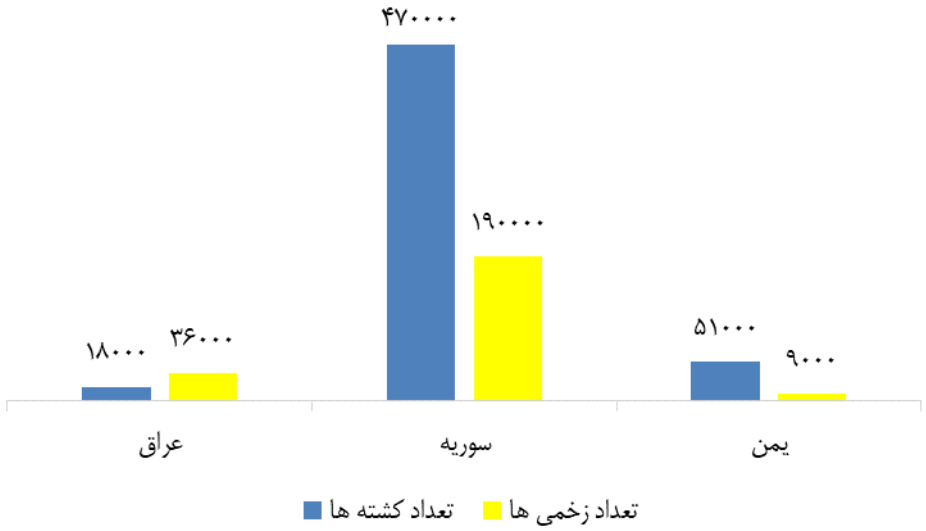
۱) در عراق تمرکز بر هفت استان است که عبارت است از: ۱. بغداد ۲. نینوا ۳. صلاح‌الدین ۴. الانبار ۵. دیاله ۶. کرکوک ۷. بابل. در این ۷ استان نیز بر ۱۶ شهر زیر که بیشترین آسیب را دیده‌اند تمرکز می‌شود که عبارتند از: الجلاوله، السعدیه، الباع، بیجی، باخدیده، الفلوجه، الحطره، هت، موصل، المقدادی (همان)، الرمدی، سینجر، الشیرقط، طالعفر، طالقپه، قره‌تپه . این پژوهش در ارتباط با موضوع خسارت‌های وارد شده دوره زمانی ۵ ساله ما بین سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۷ را پوشش می‌دهد و در ارتباط با موضوع نیازها و اولویت‌های سرمایه‌گذاری که دولت عراق در چشم‌انداز و اسناد توسعه‌ای خود به آن پرداخته‌است محدوده زمانی سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۷ را مد نظر قرار می‌دهد.

۲) در سوریه تمرکز بر ۱۱ استان است که عبارتند از: الحسکه، الرقه، القنیطره، ادلب، حلب، حماه، حمص، درعا، دیرالزور، ریف دمشق، مدینه الدمشق. محدوده زمانی نیز سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۷ را پوشش می‌دهد.

۳) در یمن تمرکز بر ۶ استان است که عبارتند از: صنعا، تعز، عدن، حجه، إب، ذمار. محدوده زمانی بررسی نیز سال‌های ۲۱۰۵ تا ۲۰۱۸ را پوشش می‌دهد.

آسیب‌های واردشده به این استان‌ها و مهاجرت و آوارگی مردم این مناطق، موجبات ناامنی و آسیب‌پذیری سایر استان‌ها را در این کشورها به‌صورت غیرمستقیم فراهم کرده‌است. از همین رو ثبات و احیاء استان‌ها و شهرهای فوق الذکر، کشورهای عراق، سوریه و یمن را به سمت ثبات و رشد نسبی سوق خواهد داد.

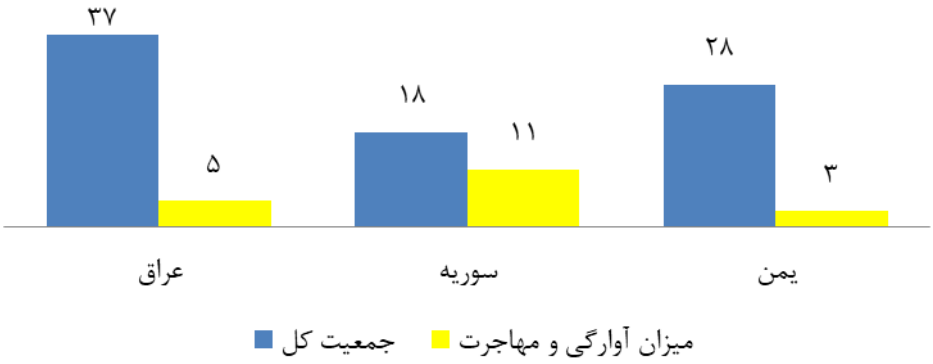
نمودارهای زیر اطلاعات موجود در زمینه میزان کشته‌ها و زخمی‌ها، آورگی و مهاجرت، تعداد افراد نیازمند و تخمین هزینه‌های بازسازی در سه کشور را به طور مقایسه‌ای نشان می‌دهد.

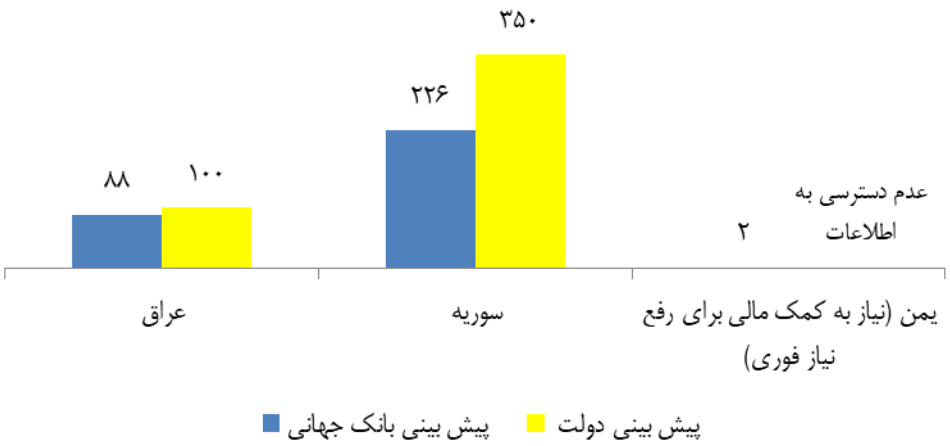
شکل ۱- مقایسه آمار تلفات در سه کشور عراق، سوریه و یمن (برحسب نفر)

شکل ۲- مقایسه آمار تعداد افراد نیازمند به امدادرسانی (بر حسب میلیون نفر)

شکل ۳- مقایسه آمار میزان آوارگی و مهاجرت در سه کشور عراق، سوریه و یمن (بر حسب میلیون نفر)

شکل ۴- مقایسه آمار هزینه‌های مورد نیاز بازسازی (میلیارد دلار)

جدول زیر نشان‌دهنده حجم خسارات وارد شده در سه کشور بر اساس اطلاعات موجود می‌باشد.

جدول ۱- میزان نیازهای بازسازی در سه کشور عراق، سوریه و یمن به تفکیک بخش‌های مختلف (میلیون دلار)

بخش	میزان نیاز موجود در عراق	میزان نیاز موجود در سوریه	میزان نیاز موجود در یمن	جمع
بخش‌های اجتماعی				
مسکن	۱۷۴۴۱	۱۵۴۰۰	۲۰۰	۳۳۰۴۱
سلامت	۴۳۶۵	۵۳۰۰	۵۷۸	۱۰۲۴۳
آموزش	۴۵۶۱	۱۰۰۰۰	۵۳۲	۱۵۰۹۳
میراث فرهنگی و گردشگری	۱۷۱۶	۶۰۰	؟	۲۳۱۶
بخش‌های تولیدی				
کشاورزی	۳۳۹۳	۶۰۰۰	۱۲۷۰	۱۰۶۶۳
بازرگانی و صنعت	۱۰۵۸۰	۶۰۰۰	؟	۱۶۵۸۰
بخش‌های زیربنایی				
انرژی	۹۱۱۲	؟	؟	۹۱۱۲
نفت و گاز	۷۲۰۹	۸۰۰۰	؟	۱۵۲۰۹
فناوری اطلاعات و ارتباطات	۶۴۴	؟	؟	۶۴۴

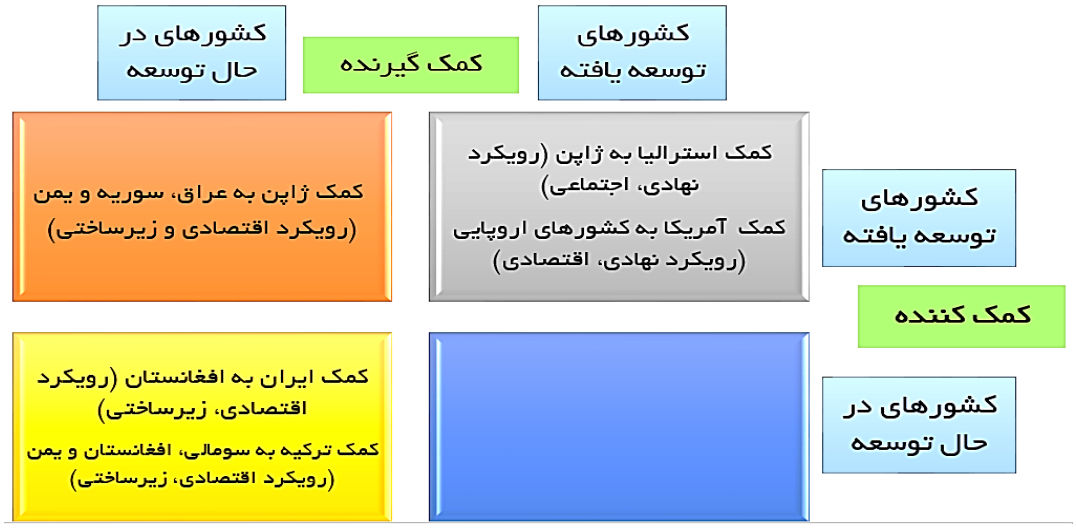
بخش	میزان نیاز موجود در عراق	میزان نیاز موجود در سوریه	میزان نیاز موجود در یمن	جمع
حمل‌ونقل	۳۹۶۰	۱۹۹۴	؟	۵۹۵۴
آب و بهداشت	۲۴۴۲	؟	۲۹۸	۲۷۴۰
خدمات شهری	۱۲۶	؟	؟	۱۲۶
جمع کل	۶۵۵۴۹	۷۱۲۹۴	۲۸۷۸	۱۳۹۷۲۱

ارقام بدست آمده از برآورد خسارات وارد شده در سه کشور عراق، سوریه و یمن نشان می‌دهد که میزان نیازهای بازسازی حدود ۱۴۰ میلیارد دلار می‌باشد که به تفکیک بخش‌های مختلف در جدول ۱ مشخص شده است. میزان خسارات وارده در کشور یمن به سبب در جریان بودن جنگ هنوز بطور دقیق در دسترس نیست و ارقام ذکر شده نیازهای فوری این کشور برای خروج از شرایط بحران است. هرچند این ارقام در مقایسه با خسارات درج شده برای سوریه و عراق ناچیز است اما بلافاصله پس از پایان جنگ یمن نیازمند این مبالغ سرمایه‌گذاری برای ورود به فاز بازسازی است.

۲. مطالعه و تحلیل الگوهای کمک در سطح بین‌المللی

در بخش دوم این پژوهش، مهم‌ترین مدل‌ها و استراتژی‌های مرتبط با موضوع بازسازی‌های پس از جنگ مورد بررسی قرار گرفت که هر یک می‌تواند به مثابه نقشه راهنما، مسیر بازسازی و نحوه ورود به این موضوع را نشان دهد. تعدد راهبردهای موجود در این زمینه نشان دهنده این است که ویرانی‌های حاصل از جنگ موضوعی چند بعدی است. در واقع جنگ نه تنها باعث کشتار انسانی و تخریب‌های فیزیکی می‌شود بلکه باعث تخریب نهادهای اجتماعی و همبستگی اجتماعی نیز می‌شود. از همین رو در نوشتار حاضر این استراتژی‌ها احصاء شد تا دید و بینشی نسبتاً جامع در این زمینه حاصل گردد. اما پیش از پرداختن به این استراتژی‌ها، برخی روش‌های تأمین مالی و اهداف مشارکت کشورها در کمک به بازسازی کشورهای آسیب‌دیده و همچنین برخی ویژگی استراتژی‌های موفق بازسازی بیان گردید. در ادامه ابعاد مختلف این استراتژی‌ها شناسایی شده و همچنین اهداف کشورهای مختلف در کمک به بازسازی کشورهای آسیب‌دیده مورد بررسی و تدقیق قرار گرفت. در قسمت بعدی این فاز از گزارش برخی از مصادیق کمک‌های انجام شده به کشورهای هدف این مطالعه یعنی عراق، سوریه و یمن معرفی و تحلیل شد. بررسی عینی مصادیق این کمک‌ها می‌تواند نشان‌دهنده رویکرد کشورهای کمک‌کننده در ورود به مسئله بازسازی بوده و راهنمایی برای برنامه‌ریزی و هدایت اقدامات عملی در این زمینه باشد.

از منظر چارچوب مفهومی تحقیق می‌توان موارد مطالعاتی را در چارچوب مورد نظر جانمایی کرده و ویژگی‌های هر کدام را برشمرد. همچنین بر مبنای تحلیل ماهیت کمک‌های ارائه شده و بررسی روند کمک‌ها به کشورهای کمک‌گیرنده می‌توان رویکرد کلی کشورهای ارائه دهنده کمک را شناسایی نموده و رویکردهای کلی را به هر کدام از آنها منتسب کرد. استراتژی‌های هر کشور نیز متناسب با رویکرد کلی آن کشور در ارائه کمک مشخص می‌گردد.

شکل ۵- جانمایی موارد مطالعه در چارچوب اولیه تحقیق

همانطور که در شکل شماره ۵ نیز نشان داده شده است، در این تحقیق کمک‌های پنج کشور کمک‌دهنده به بیش از ده کشور، مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفت که در سه دسته کلی طبقه‌بندی شدند.

- ✓ در دسته اول که کمک کشورهای توسعه‌یافته به کشورهای توسعه‌یافته است کمک‌های استرالیا به ژاپن و همچنین کمک‌های آمریکا به کشورهای اروپایی در قالب طرح مارشال مورد بررسی قرار گرفت. بررسی این کمک‌ها نشان می‌دهد که رویکرد کلی آنها در کمک‌های توسعه‌ای در مرحله اول و با شدت بالایی تأکید بر نهادسازی و بازسازی‌های اجتماعی و فرهنگی داشته است. این رویکرد از آنجایی نشأت می‌گیرد که غالب این نوع کمک‌ها بین کشورهایی جریان دارد که به نوعی شرکای راهبردی یکدیگر در امور بین‌المللی و سیاست‌ورزی‌های منطقه‌ای و بین‌المللی هستند. لذا ترمیم ساختاری و نهادی کشور آسیب‌دیده در اولویت قرار خواهد داشت. در مرحله بعدی می‌توان آثار اولویت‌ها و معیارهای اقتصادی را در کمک‌ها مشاهده نمود. هر چند که مقاصد و معیارهای اقتصادی مستتر در بیانیه‌هایی است که به صورت اعلامی اجتماعی و فرهنگی عنوان شده است. لذا پس از گذشت سال‌ها از اجرای این طرح‌ها، می توان مشاهده کرد که اثرات اقتصادی به‌طور پررنگ‌تری بر جای مانده است.

- ✓ در دسته دوم که کمک کشورهای توسعه‌یافته به کشورهای درحال توسعه قرار دارد، کمک ژاپن به کشورهای عراق، سوریه و یمن مورد بررسی قرار گرفت. این بررسی‌ها نشان می‌دهد که علی‌رغم توجه به بازسازی نهادی و اجتماعی، اما رویکرد اقتصادی و زیرساختی از وزن و اهمینت بالاتری برخوردار است. اما نکته مهم و جالب توجه در این بررسی‌ها اجین بودن کمک‌های اقتصادی و زیرساختی با کمک‌های اجتماعی و نهادی است، بگونه‌ای که کمک‌های اجتماعی و اقتصادی لازم و ملزوم هم به نظر می‌رسد.
- ✓ در دسته سوم که کمک کشورهای در حال توسعه به کشورهای در حال توسعه قرار دارد، کمک ایران به بازسازی افغانستان و همچنین کمک‌های ترکیه به برخی از کشورها از جمله عراق و سوریه مورد بررسی قرار گرفته است. این بررسی‌ها نشان می‌دهد رویکرد غالب در این دسته ارائه کمک‌های اقتصادی و زیرساختی است و توجه بسیار کمی به کمک‌های اجتماعی و نهادی شده است. همین موضوع سبب شده تا اثربخشی کمک‌های بازسازی و توسعه‌ای توسط این کشورها کاهش محسوسی داشته باشد.

لذا بررسی تجارب عملیاتی در موضوع بازسازی بر مبنای چارچوب پیشنهادی نشان می‌دهد که مشارکت در بازسازی کشورهای جنگ‌زده از منظر اقتصاد سیاسی، دو نوع ارتباط مالی میان دولت‌ها را شامل می‌شود. یکی مشارکت در چارچوب کمک‌های خارجی کشورها به یکدیگر و دیگری در قالب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی صورت می‌گیرد. اما بسیاری از مشارکت‌های خارجی در بازسازی پس از جنگ، هر دو نوع را شامل می‌شوند. در واقع دولت‌ها در قالب کمک‌های بلاعوض و اعطای وام و به صورت دو یا چندجانبه به کشورهای بحران‌زده یاری می‌رسانند. این کمک‌ها در اکثر موارد از مجاری سازمان‌های بین‌المللی و به ویژه سازمان ملل محقق می‌شوند. اما کمک‌های خارجی در بسیاری از موارد به دلایلی مانند فساد و ناکارآمدی در کشور گیرنده و اهداف استعماری کشورهای اعطاکننده با انتقادهای جدی روبه‌رو بوده است. مشارکت در بازسازی از طریق سرمایه‌گذاری نیز مسیر دیگری است که در آن بخش خصوصی یا دولتی یک کشور در کشور جنگ یا بحران‌زده دیگر اقدام به سرمایه‌گذاری می‌کند و هدف از این سرمایه‌گذاری بر سودآوری اقتصادی آن متمرکز است.

علاوه براین، همکاری اقتصادی در راستای کسب اعتبار و نفوذ بین‌المللی نیز صورت می‌گیرد. به ویژه از آن رو که بازسازی نقش اصلی را در جلوگیری از بروز دوباره بحران، در جوامع هدف، ایفا می‌کند. منافع سیاسی و امنیتی نیز از جمله مؤلفه‌های مهم و اثرگذار در این مشارکت‌های بین‌المللی است. این دست منافع، هم در تصمیم‌گیری دولت‌ها برای اقدام به مشارکت و میزان آن مؤثرند و هم در هدف‌گذاری دولت‌ها برای آینده روابطشان، مورد توجه قرار می‌گیرند. در بسیاری از موارد نیز مشارکت در بازسازی در چارچوب منافع فرهنگی یا هویتی قابل تحلیل هستند.

از همین رو توجه به تجربه تاریخی کشورها در این زمینه حائز اهمیت است. این تجارب تاریخی بازسازی به ما نشان می‌دهند که پروژه‌های بازسازی موفق، چندین ویژگی اصلی داشته‌اند که توجه به آن در هر راهبرد یا استراتژی بازسازی ضروری به نظر می‌رسد. برخی از این ویژگی‌ها عبارت است از:

۱) این استراتژی‌ها عمده هزینه‌ها و کمک‌ها را به حوزه‌ها یا بخش‌هایی اختصاص داده‌اند که نقش اصلی و ریشه‌ای در بروز درگیری‌ها داشته‌اند و از این طریق تلاش نموده‌اند تا از بروز مجدد درگیری‌ها جلوگیری به عمل آورند. در واقع توجه به علل ریشه‌ای درگیری‌ها به شکل مؤثری می‌تواند به یک برنامه بازسازی و احیاء مؤثر شکل دهد.

۲) این استراتژی‌ها آشکارا انعکاس‌دهنده نیازهای بلندمدت، نظام‌مند و بر اساس منابع موجود بوده‌اند.

۳) این استراتژی‌ها اتکای بسیار کمی به نیروی انسانی خارجی داشته باشند و بیشتر بر ظرفیت‌های بومی متکی بوده‌اند.

۴) به علت پیچیدگی‌های بازسازی پس از جنگ، تصمیم‌گیری جامع در ارتباط با نحوه مداخله در بازسازی، بدون وجود ارتباط فعال بین مؤسسات تحقیقاتی مرتبط، کاربست مناسب یافته‌های تحقیقاتی کلیدی و همکاری متوازن با آژانس‌ها و همتایان محلی و بومی غیر ممکن خواهد بود.

۵) برنامه‌های بازسازی موفق بیش از آنکه توسط مرحله اضطراری مشخص شود توسط فاکتورهایی از قبیل کاهش نیروهای خارجی، بودجه و زمانبندی مشخص می‌شوند.

۶) استراتژی‌های موفق، هم به خسارات اجتماعی و غیرمادی توجه داشته‌اند و هم به خسارات فیزیکی و مادی.

۷) آژانس‌های خارجی اغلب ارزش منابع بومی را کم اهمیت برآورد می‌کنند و نگرششان نسبت به جامعه بومی برحسب نگرش قربانی و حامی، نیروهای غیرحرفه‌ای و حرفه‌ای یا مشارکت‌کنندگان غیرفعال و فعال قرار دارد. این دوگانه انگاری‌ها و قطبیت‌ها می‌تواند زمینه‌ساز بی‌اعتمادی باشد و مشارکت عمومی را متوقف سازد و تا حدود زیادی قدرت و نیروی تلاش‌های امدادی را کاهش دهد. استراتژی‌های موفق از این امر اجتناب کرده‌اند.

۸) و نهایتاً در استراتژی‌های موفق بر اطلاعات و استفاده از تکنولوژی‌های موجود برای انتقال اطلاعات، بیشتر از پول و منابع مالی توجه و تأکید شده است.

۳. ملاحظاتی در باب مشارکت ایران در بازسازی با توجه به نیازمندی‌ها و امکانات و معیارهای بین‌المللی مشارکت

با در نظر گرفتن اهمیت راهبردی موقعیت کشورهای کمک‌دهنده و کمک‌گیرنده اینگونه پیشنهاد می‌شود که جمهوری اسلامی ایران برای ارائه کمک به کشورهای جنگ زده عراق، سوریه و یمن تمرکز خود را بر الگوبرداری از حالت کمک کشورهای در حال توسعه به در حال توسعه گذارده و در عین حال از درس‌آموخته‌های دیگر حالات کمک نیز برای افزایش ضریب موفقیت استفاده نماید.

نکات مهم دیگری که در کنار چارچوب‌های مطالعاتی و حتی در سطحی بالاتر، بایستی به آن توجه شود عبارتند از:

- رویکرد ایران در کمک به این سه کشور، بایستی به‌طور شفاف تبیین گردد. گام اول در این مهم، تدوین یک سند بالادستی است که در آن چشم‌انداز، اهداف و اولویت‌های کمک تبیین شده باشد. توجه به توانمندی‌های داخلی یکی از موارد مهم در این امر است. در این گام می‌توان از رویکردها و گفتمان‌های نوین همکاری توسعه‌ای مانند دیپلماسی علم و فناوری، دیپلماسی اقتصادی، همکاری‌های توسعه‌ای جنوب- جنوب و ... استفاده نمود. گام دوم تعیین متولی محوری ارائه کمک در ایران است. همانطور که در الگوهای بررسی شده نیز مشاهده شد، وجود یک متولی به عنوان محور بازیگران ارائه کمک، هم در سطح برنامه و هم در سطح اجرا به افزایش میزان موفقیت برنامه کمک شایانی نموده است. گام سوم نیز مشخص نمودن بازیگران داخلی برای مشارکت در این برنامه یا به‌عبارتی ترسیم ساختار ارائه کمک در حوزه بازسازی است.
- حتی با وجود ساختار عمومی و نهاد متولی امر، توجه به محدودیت منابع و توانمندی‌ها و هم‌چنین فعالیت رقبا در کشورهای هدف، لازم است که در هر برنامه خاص در حوزه‌های مختلف، متناسب با ویژگی‌های حوزه و نوع نیازمندی و توانمندی، ارزیابی‌های پیشینی از هر برنامه صورت پذیرد. چند نمونه از این موارد در بخش چهارم ارائه شده است.
- با توجه به تنوع مسائل درگیر در خصوص بازسازی و کمک، لازم است که بر حسب شرایط مقتضی، بازیگران مرتبط در فعالیت‌ها مشارکت داده شوند که ممکن است الزاماً دولتی نبود و بخش خصوصی یا سازمان‌های مردم‌نهاد را نیز در برگیرند. منابع تأمین مالی و نیروی انسانی و تجهیزات فعالیت‌ها به درستی برآورد شده و در صورت امکان از روش‌های نوین تأمین مالی مانند روش‌های مشارکتی سه‌جانبه و شبکه‌ای بهره گرفته شود.

- مطالعه موارد و تجربیاتی از داخل کشور، این امر را ثابت کرده که بدون گرفتن بازخور از سوی کشور گیرنده کمک و ارزیابی عملکرد واحدهای فعال در حوزه کمک، توزیع مناسبی از کمک در راستای نیازهای گیرنده صورت نگرفته و ادامه فعالیت را با توجه به حضور دیگر کمک کنندگان، به یک حضور با تأثیر حداقلی بدل خواهد نمود. این بازخورها، با کمک به حفظ سطح کیفی کمک‌ها، تضمین کننده حسن شهرت و ادامه کار در کشور گیرنده کمک به‌عنوان همکار نیز خواهد شد. لذا از ابتدای طراحی اقدامات در هر سه سطح بالا، بایستی مکانیزم‌های ثبت و جمع‌آوری داده و ارائه گزارش‌های عملکرد، در دستور کار قرار گیرد.

اما آنچه که فراتر از تقسیم‌بندی انواع کمک‌ها اهمیت دارد، رویکردی است که کشور کمک‌کننده در عرضه‌ی کمک خود بدان توجه می‌نماید. با مطالعه‌ی رویکردهای متفاوت به موضوع مشارکت در بازسازی و کمک به کشورهای آسیب دیده در موارد مورد بررسی در فصل دوم، می‌توان مشاهده نمود که دو رویکرد غالب در تمامی انواع کمک وجود دارد. رویکردهای متمایل به مشارکت در بخش‌های عمرانی و اقتصادی و رویکردهای متمایل به مشارکت در بخش‌های فرهنگی و اجتماعی.

۳,۱. رویکرد اول: رویکرد متمایل به مشارکت در بخش‌های عمرانی و اقتصادی

واضح است که کشور نیازمند کمک در موضوع مطالعه‌ی این پروژه که آسیب‌های ناگهانی و جنگ است، در درجه‌ی اول به کمک مالی و عمرانی نیازمند است. کشور کمک‌کننده نیز یکی از اولویت‌های مد نظر خود را بازگشت اقتصادی می‌داند. این رویکرد در دهه‌های اول آغاز کمک‌های خارجی به منظور رشد و توسعه، هدفی غالب محسوب می‌شده است. در حال حاضر نیز این رویکرد، با وجود پررنگ‌تر شدن رویکرد فرهنگی و اجتماعی، اهمیت خود را از دست نداده است و می‌توان گفت کشورهای عرضه‌کننده‌ی کمک برای نیل به اهداف کوتاه‌مدت، این موضع را کنار نگذاشته‌اند. ضمن اینکه تأثیرات آنی اینگونه کمک‌ها به واسطه‌ی ملموس بودن (مثلا" خبر کمک‌های نقدی یا ساختمان‌سازی)، باعث ایجاد تصویری در ذهن مردم کشور گیرنده کمک خواهد شد.

این رویکرد در مشارکت، مستلزم دسترسی سریع و آسان به منابع مالی توسط کشور کمک‌کننده است. در واقع در این رویکرد، مهم‌ترین توانمندی کشور کمک‌کننده، توانمندی مالی است. با توجه به اولویت داشتن مسائل مالی، مسائل دیگری مانند نزدیکی جغرافیایی و فرهنگی در ملاحظات برای مشارکت، در درجات آخر قرار می‌گیرند. اما باید توجه داشت که با اتخاذ صرف این رویکرد، پایداری حضور در کشور هدف، منوط به تداوم کمک‌های مستقیم خواهد بود.

۳،۲. رویکرد دوم: رویکرد متمایل به مشارکت در بخش‌های فرهنگی و اجتماعی

در مطالعه‌ی برنامه‌ها و پروژه‌های متأخرتر – مانند کمک استرالیا به ژاپن- توجه بیشتر به رویکردهای اجتماعی و فرهنگی، در فعالیت‌ها مشهود است. چنانکه حتی در بسیاری از پروژه‌های با ابعاد اقتصادی بیشتر، توجه به مسائل اجتماعی و فرهنگی مانند برنامه‌های آموزش و توانمندسازی، برنامه‌های تفریحی، برابری جنسیتی و ... باعث چندبعدی بودن رویکردها به یک فعالیت یا اقدام شده است. به‌عنوان مثال پروژه ساخت یک مدرسه با برنامه‌های آموزشی، تفریحی و ... برای دانش‌آموزان، معلمان و والدین همراه بوده است. این رویکرد نیاز کمتری به منابع مالی دارد. حتی در این رویکرد می‌توان از روش‌های چندجانبه برای مشارکت نیز بهره گرفت.

اتخاذ این رویکرد مستلزم آشنایی با نیازمندی‌ها و ملاحظات اجتماعی و فرهنگی در کشور هدف است که ممکن است ابعاد مختلفی از جمله زبان، دین، قومیت، اشتغال و ... را در برگیرد. نکته‌ی قابل توجه در این رویکرد این است که استفاده از نزدیکی‌های فرهنگی و مزیت‌های هم‌جواری و منطقه‌ای، می‌تواند زمینه‌ساز برنامه‌های بزرگتر اقتصادی و دستیابی به منافع ویژه‌ای از جمله جلوگیری از تضاد، دستیابی به متحد در سیاست بین‌الملل و ... برای کشور کمک‌کننده شود.

تأثیرات ویژه فعالیت‌هایی که کشور کمک‌کننده از قبل از بازسازی در آنها مشارکت داشته نیز بر ذهنیت مثبت مردم و مسئولین کشور کمک‌گیرنده، باعث تسهیل فعالیت‌های در حین بازسازی خواهد شد. به‌عنوان مثال مردم و مسئولین سوریه به‌واسطه‌ی کمک ایران در ابعاد نظامی و امنیتی، ذهنیت مثبتی به ایران دارند. بهره‌گیری از این ذهنیت مثبت در دیگر ابعاد اجتماعی و فرهنگی، زمینه‌ساز ورود به بخش‌های اقتصادی دارای بازده (مشارکت‌های سرمایه‌گذارانه) خواهد بود.

شکل ۶- ویژگی‌های رویکردهای مختلف به کمک و مشارکت در بازسازی

در نهایت همانطور که در موارد مطالعه نیز دیده می‌شود، نمی‌توان یک فعالیت یا اقدام را صرفاً اقتصادی و یا صرفاً اجتماعی نامید. بهترین تجارب در مشارکت در بازسازی کشورهای آسیب دیده، مواردی هستند که علاوه بر رویکردهای اقتصادی، به ابعاد اجتماعی و فرهنگی مسائل توجه داشته و برنامه‌ریزی بلندمدتی برای پایداری حضور در کشورهای کمک‌گیرنده داشته‌اند. یکی از مشهودترین تجارب در این زمینه تجربه‌ی مشارکت ایران در بازسازی افغانستان است که علیرغم در بر داشتن هزینه‌های سنگینی که در داخل و خارج کشور، نتایج لازم چه از نظر بازگشت اقتصادی – با وجود هم‌جواری و داشتن مزیت‌های نسبی در حمل و نقل و گمرک- و چه از نظر تأثیرگذاری فرهنگی اجتماعی – با وجود تقارب فرهنگی، دینی و زبانی بسیار زیاد- موجب حضور پایدار ایران در افغانستان نشد.

با توجه به مطالب فوق و با وجود محدودیت جدی در منابع مالی ایران برای مشارکت در بازسازی کشورهای عراق و سوریه، به‌نظر می‌رسد راهکار بهینه برای مشارکت ایران در بازسازی این کشورها، اتخاذ رویکردهای اجتماعی و اقتصادی به‌طور همزمان و به ترتیب ذیل باشد:

- ✓ مشارکت در پروژه‌های منتخب (زمینه‌های دارای توانمندی و تأثیرات ویژه با توجه به نیازهای کشور هدف) با ابعاد اقتصادی و اجتماعی نسبتاً یکسان؛
- ✓ راه‌اندازی برنامه‌های اجتماعی و فرهنگی پایدار وابسته به حضور مستقیم نیروی انسانی مقیم در کشورهای هدف با توجه به موارد اجتماعی همسانی چون زبان، دین، قومیت و مسائل مشترکی مانند آلودگی آب، آلودگی محیط زیست، ازدواج، بیکاری، آموزش و ...؛
- ✓ ورود اقتصادی به‌صورت سرمایه‌گذاری مشترک یا توسعه مراکز مشترک در حوزه‌های اولویت‌دار مسائل بالا.

۴. پیشنهاد مدل‌هایی جهت مشارکت ایران در بازسازی کشورهای هدف با توجه به رویکردهای تحلیلی اتخاذ شده در مطالعه

در بخش آخر این گزارش، نمونه‌هایی عملیاتی از مدل‌های کسب و کاری که برای اجرا یا ترویج توسط نهادهای متولی داخلی در مشارکت برای بازسازی کشورهای آسیب‌دیده از جنگ ممکن است جذاب باشند، ارائه گردیده است. به‌طور قطع محدودیت‌های مختلف این تحقیق از جوانب مختلف در انتخاب و تبیین نمونه‌های پیشنهادی تأثیر داشته است و محققان ادعایی درباره انتخاب بهترین نمونه‌ها برای ورود کشور به مقوله بازسازی این کشورها ندارند؛ لکن بحث درباره ویژگی‌های مورد توجه در نمونه مدل‌های کسب و کار

پیشنهادی، متضمن آشکار ساختن ابعاد و ویژگی‌هایی است که ممکن است در مطالعات مشابه کمتر بدان‌ها پرداخته شده باشد و از این منظر برای سیاستگذاران و متولیان امر ارزشمند باشد.

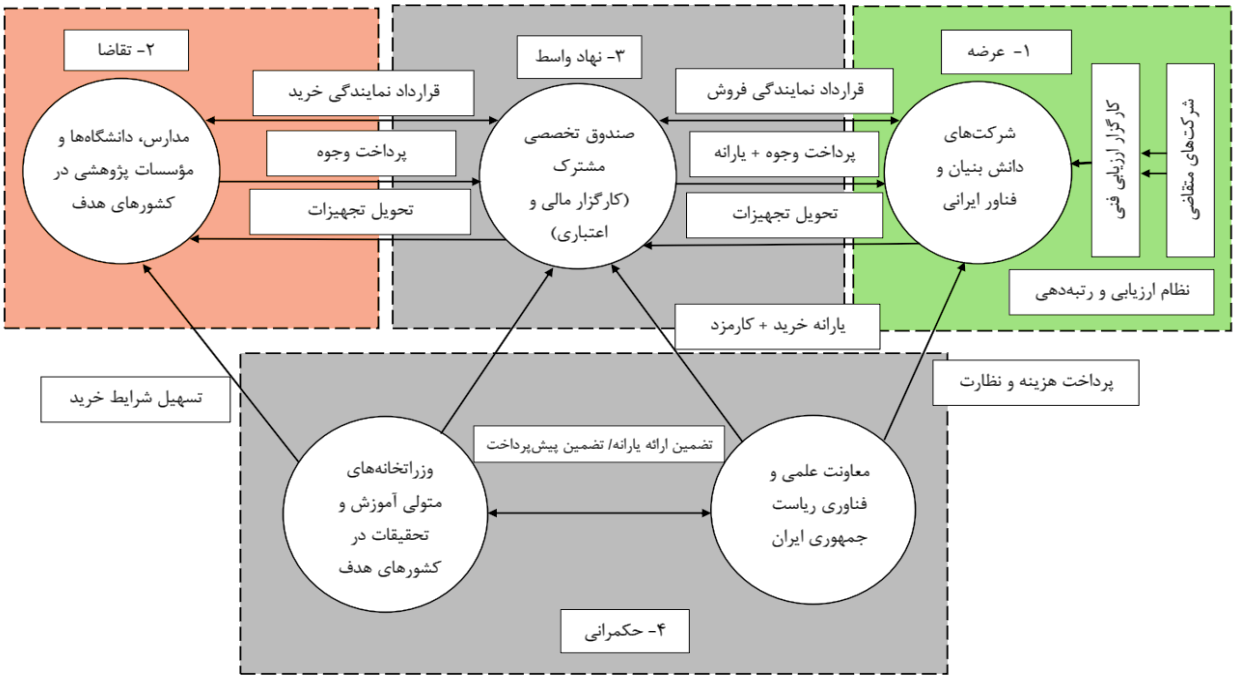
۴٫۱. تجهیز مراکز آموزشی، تحقیقاتی و دانشگاهی کشورهای هدف با اجرایی‌سازی مدل بسط یافته نمایشگاه ساخت ایران

به‌طور کلی هر تعامل تجاری حداقل دو بخش عرضه و تقاضا را شامل می‌شود. به‌نحوی که عرضه‌کننده هر کالا و خدمت برای کسب موفقیت تجاری، ناگزیر از جلب توجه بخش تقاضا می‌باشد. به‌طور سنتی سیاست‌ها و برنامه‌های حمایتی بیشتر به بخش عرضه توجه داشته‌اند و کمتر تمهیداتی را برای تحریک و جلب بخش تقاضا اندیشیده‌اند. در میان سیاست‌های داخلی برای حمایت از نوآوری، سازوکار نمایشگاه «تجهیزات و مواد آزمایشگاهی ساخت ایران» یک الگوی مناسب برای تحریک و ترغیب طرف تقاضا محسوب می‌شود. در این نمایشگاه که از سال ۹۲ تاکنون توسط معاونت علمی و فناوری ریاست‌جمهوری برگزار می‌گردد، به‌طور کلی برنامه‌های حمایتی، متوجه طرف تقاضاست. در این الگو بخش‌های مختلفی که مشمول آیین‌نامه حمایتی می‌شوند در ازای تأمین و خرید مواد و تجهیزات آزمایشگاهی مورد نیاز خود تا سهم مشخصی، از یارانه خرید کالای ایرانی برخوردار می‌شوند. به‌عبارت دیگر، منطق چنین الگویی، منطق برد – برد است؛ چراکه از یک سو طرف تقاضا در ازای خرید کالای ایرانی مشمول یارانه می‌شود و می‌تواند با بودجه از پیش‌تعیین شده خود حجم بیشتری از کالاهای مورد نظر را برای تجهیز زیرساخت‌های خود استفاده نماید. و از سوی دیگر شرکت‌های عرضه‌کننده محصولات، مشتریان بیشتری را پیش روی خود می‌یابند. افزایش تقاضا خود ماهیت مثبتی در راستای ارتقاء محصولات قابل ارائه توسط عرضه‌کنندگان را در سال‌های آتی به همراه خواهد داشت.

در واقع در این الگو منابع در نظر گرفته شده برای اعطاء یارانه خرید به متقاضیان ماهیتی اهرمی دارد و منجر به جذب منابع مشتریان و یا سایر نهادهای حمایتی می‌گردد و از این طریق بازار بزرگ‌تری را برای تولیدکنندگان و عرضه‌کنندگان محصولات داخلی با فناوری برتر فراهم می‌آورد. بر اساس آمار موجود با برگزاری ۵ دوره نمایشگاه تجهیزات و مواد آزمایشگاهی ساخت ایران منتهی به سال ۹۷، در ازای اعطاء یارانه ۱۴۰ میلیارد تومانی از سوی معاونت علمی و فناوری، شرکت‌های حاضر در نمایشگاه، ۳۸۰ میلیارد تومان فروش را به ثبت رساندند.

با ذکر این مقدمه، یکی از پیشنهادهای عملیاتی این پژوهش در جهت حضور پررنگ و مؤثر ایران در جریان بازسازی کشورهای آسیب‌دیده از جنگ، **تجهیز مراکز آموزشی، تحقیقاتی و دانشگاهی کشورهای هدف با اجرایی‌سازی مدل بسط یافته نمایشگاه ساخت ایران** می‌باشد. بر این اساس، الگوی

پیشنهادی در مدل بسط یافته به نسبت مدل پایه با تغییراتی مواجه خواهد شد که البته جزئیات این تغییرات باید متناسب با ساختار نهادی هر یک از کشورهای هدف (عراق یا سوریه) باشد. البته در شکل ۷ تلاش شده است تا مهم‌ترین تغییرات در این الگو به صورت شماتیک و فرضی به نمایش درآید.

شکل ۷- الگوی کسب و کار تجهیز مراکز آموزشی، تحقیقاتی و دانشگاهی کشورهای هدف با اجرایی‌سازی مدل بسط یافته نمایشگاه ساخت ایران

۴،۲. *تولید قراردادی دارو در کشورهای هدف با مشارکت شرکت‌های دارویی ایرانی*

از بررسی گزارش‌های مربوط به برآورد خسارات در کشورهای آسیب‌دیده از جنگ این نکته قابل استفاده است که بخش مربوط به بهداشت، درمان و سلامت یکی از محورهای مهم در بازسازی این کشورها محسوب می‌شود. با این‌حال، تقاضاها و نیازهای این بخش از لحاظ نوع و فوریت یکسان نیستند. برخی نیازها مربوط به واکسیناسیون و نیز تأمین آب شرب سالم است که از بعد اولویت زمانی، فوری قلمداد می‌شوند؛ ولی بیشتر ناظر به تأمین اقلام مصرفی بوده و عمدتاً بدون بازگشت اقتصادی مورد مطالبه کشورهای هدف هستند. این قبیل کمک‌ها عمدتاً در قالب کمک‌های فوریتی توسط نهادهایی همچون هلال احمر قابل ارائه هستند و کمتر ماهیتی زیرساختی دارند. دسته دیگری از نیازها نیز مربوط به بازسازی ابنیه بهداشتی و درمانی و نیز تجهیز آنهاست. این موارد اگرچه ذیل بخش بهداشت و درمان جانمایی شده‌اند اما بیشتر ماهیتی عمرانی دارند که باید در سبد پروژه‌های عمرانی مورد توجه قرار گیرند و البته نیازمند منابع مالی قابل‌توجهی هستند که سازوکار تأمین مالی آن واجد اهمیت است. اما دسته سوم نیازها در بخش بهداشت و درمان مربوط به احیاء بخش‌های تولیدی مرتبط (به‌عنوان مثال صنایع داروسازی) می‌باشد. علی‌رغم تصور

غالب، هر دو کشور سوریه و عراق پیش از جنگ در این زمینه واجد زیرساخت‌های نسبتاً مناسبی بوده‌اند که متأسفانه در دوران جنگ مورد تخریب واقع شدند. برای مثال طی دوره جنگ در سوریه، حدود ۲۰ کارخانه داروسازی تخریب شدند. احیاء این صنایع آسیب‌دیده از جهات مختلفی می‌تواند هم برای ایران و هم برای سوریه و عراق حیاتی باشند. نکته‌ای که باید به آن توجه داشت این است که ورود به عرصه بازسازی از این منظر علاوه بر انطباق با نیاز کشورهای هدف به خوبی با توانمندی‌های ایران در این زمینه انطباق دارد. به تعبیر دیگر شایستگی کمک‌کننده نیز در این مدل کسب و کار مورد توجه قرار گرفته است.

هر چند تا پیش از پیروزی انقلاب اسلامی عمده داروهای مورد نیاز کشور از طریق واردات تأمین می‌شد اما طی چهار دهه گذشته، علی‌رغم تحریم‌های بین‌المللی، صنعت داروسازی ایران رشد قابل‌توجهی را تجربه نموده است. به نحوی‌که از لحاظ مقدار، حدود ۹۶ درصد از داروهای مورد نیاز کشور، در داخل تولید می‌شود. علاوه بر این، طی سال‌های اخیر، شرکت‌های داروسازی ایرانی صادرات قابل‌توجهی را نیز تجربه نموده‌اند. حدود ۲۰ دانشکده داروسازی و بیش از ۱۵۰ شرکت دارویی در ایران فعالیت دارند. بیش از ۱۶۰ قلم ماده مؤثره دارویی در کشور تولید می‌شود و عمده خطوط تولید صنعت دارویی در داخل ساخته می‌شوند. همه این آمارها حاکی از موفقیت کشور در زمینه توسعه یکی از بخش‌های راهبردی و دانش‌بنیان است. به نحوی‌که ایران ضمن کسب جایگاه نخست در میان کشورهای منطقه در حوزه داروسازی، در زمینه تولید داروهای نوترکیب در رده هفتم و در تولید کلی دارو در جمع ۱۰ کشور برتر دنیا قرار دارد. با این‌حال، ادامه رشد این صنعت مهم نیازمند رویکرد برون‌گرا و صادرات‌محور است. چراکه بازار داخلی نمی‌تواند پاسخگوی روند رو به رشد این صنعت پیشرفته باشد. در این میان تقاضاهای انباشته شده در کشورهای هدف این مطالعه می‌تواند محرکی مناسب برای همکاری بخش‌های متناظر در ایران و کشورهای سوریه و عراق باشد. البته همکاری ایران و این کشورها در حوزه دارو می‌تواند طیف متنوعی از صادرات محصول تا واگذاری کامل دانش‌فنی را شامل شود اما به‌دلایلی که در ادامه ذکر خواهد شد، به نظر می‌رسد همکاری بر اساس مدل‌های کسب و کار مشارکتی همچون تولید قراردادی (میانه این طیف) از تناسب بیشتری برخوردار باشد. یک راه برای دسترسی به بازارهای خارجی، سرمایه‌گذاری مشترک است. سرمایه‌گذاری مشترک به معنای شریک شدن با شرکت‌هایی در آن سوی مرزهای کشور برای تولید یا بازاریابی کالا یا خدماتی مشخص است. تفاوت سرمایه‌گذاری مشترک با صادرات محصول تمام‌شده در این است که در سرمایه‌گذاری مشترک، شرکت برای فروش یا بازاریابی در خارج از کشور با یک طرف تجاری دیگر شریک می‌شود و بخشی از فرایند تولید در کشور هدف انجام خواهد شد. سرمایه‌گذاری مشترک از این نظر نیز با سرمایه‌گذاری مستقیم فرق می‌کند که در سرمایه‌گذاری مشترک، شرکتی جدید با مشارکت (مالی/ فنی) طرف خارجی

تأسیس و تشکیل می‌شود. سرمایه‌گذاری مشترک، خود انواع مختلفی دارد که متداول‌ترین آن در صنعت داروسازی، تولید قراردادی است.

۴،۳. *انتخاب و پرورش رهبران جوان از کشورهای هدف با همکاری دانشگاه‌های ایرانی*

تردیدی وجود ندارد که یکی از ارکان اصلی بازسازی در کشورهای آسیب‌دیده از جنگ، بازسازی سرمایه انسانی در این کشورهاست. در این میان، با توجه به ماهیت میان‌مدت و بلندمدت برنامه‌های بازسازی، تربیت و پرورش مدیران و رهبرانی که بتوانند محور پیشبرد برنامه‌های بازسازی در کشورهایشان باشند از اهمیت مضاعفی برخوردار است. ضعف و ناکارآمدی در نهادهای موجود در این کشورها تا حد زیادی می‌تواند با تزریق نیروهای جوان، آموزش‌دیده و باانگیزه جبران شود[۲]. اگر چنین پتانسیلی در کشورهای هدف به فعلیت نرسد، کمک‌های مالی و فنی هر قدر هم زیاد و پردامنه باشند، منجر به تعالی و پیشرفت کشورهای آسیب‌دیده نخواهند شد. بلکه در مقابل، می‌تواند به عاملی برای بروز فساد و ایجاد شکاف طبقاتی تبدیل شود. به عبارت دیگر، همه کمک‌های سخت افزاری اگر با نرم‌افزار مناسب (در اینجا سرمایه انسانی) همراه نباشد نمی‌تواند منجر به توسعه و پیشرفت پایدار و همه‌جانبه در این کشورها بشود. توانمندسازی سرمایه انسانی در این کشورها می‌تواند منجر به بهبود حکمرانی گردد. توجه به چنین عاملی در رویکردهای اجتماعی (در مقابل رویکرد عمرانی) بازسازی تجلی بیشتری پیدا کرده است.

بررسی‌ها نشان می‌دهد در برنامه‌های کمک و بازسازی در سال‌های اخیر، توجه به انتخاب و پرورش سرمایه‌های انسانی (چه در بخش‌های فنی و تخصصی منتخب و چه در بخش‌های عمومی و راهبردی) جایگاه ویژه‌ای پیدا نموده است. به‌عنوان نمونه، برنامه‌های ژاپن و ایالات متحده قابل توجه هستند. ژاپن در بیانیه مأموریت خود در راستای کمک به بازسازی عراق صراحتاً یکی از محورهای اولویت‌دار خود را تقویت حکمرانی اعلام نموده و بیان داشته است: توسعه ظرفیت‌های اداری دولت جهت دست‌یابی عراق به توسعه پایدار به عنوان یک کشور دموکراتیک با ثبات ضروری است. در این زمینه ژاپن از توسعه منابع انسانی، توسعه نهادی و اصلاحات جهت بهبود بخشیدن به سیاست‌های مالی و اداری و همچنین ظر فیت‌های مدیریتی کشور، حمایت خواهد کرد. بررسی جزئیات اقدامات این کشور برای توانمندسازی سرمایه انسانی در کشورهای عراق، سوریه و یمن نشان می‌دهد این اولویت عمدتاً با سه رویکرد توسط ژاپن در حال پیگیری است: آموزش در کشور هدف، آموزش به میزبانی کشور کمک کننده، آموزش در کشور ثالث.

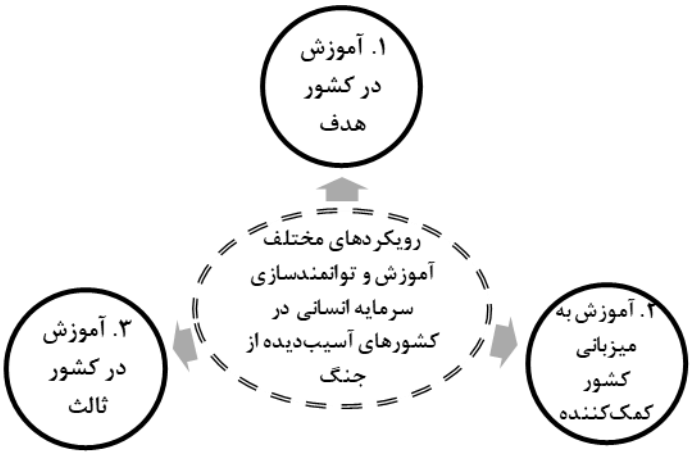
---

[۲] در تحلیل دلایل عدم موفقیت کمک‌های اروپا به آفریقا که به طرح مارشال آفریقا شهرت یافته است، یکی از مهم‌ترین موارد همین ضعف در نیروی انسانی کارآمد و آموزش‌دیده عنوان شده است.

برنامه‌های ایالات متحده در این زمینه از طریق انجمن‌ها و سازمان‌های مردم نهاد آمریکایی سر و شکل متفاوت‌تری به خود گرفته است و ظاهراً از رویکرد عمومی‌تر و بلندمدت‌تری برخوردار است. «مؤسسه یادگیری جهانی» واقع در واشینگتن برنامه ویژه‌ای را با عنوان «برنامه تبادل رهبران جوان عراقی» که به اختصار IYLEP نامیده می‌شود طراحی و اجرا نموده است که طی آن دانش‌آموزان مقطع دبیرستان یا دانشجویان مقطع کارشناسی از شهرهای مختلف در کشور عراق انتخاب و در تابستان به آمریکا رفته و با موضوعات مرتبط با توسعه رهبری، حقوق و مسئولیت‌های مدنی، احترام به تفاوت‌ها و تنوع و مشارکت اجتماعی، آشنا می‌شوند.

با توجه به اهمیت این موضوع و با عنایت به مثال‌های فوق‌الذکر، به نظر می‌رسد یکی از موضوعاتی که ایران در مواجهه با مقوله بازسازی کشورهای آسیب‌دیده از جنگ منطقه باید مورد توجه جدی قرار دهد آموزش و توانمندسازی جوانان در این کشورهاست. به‌طور کلی، همان‌گونه که در شکل ۸ ترسیم شده است، این موضوع با سه رویکرد قابل اجرا و پیگیری می‌باشد.

به نظر می‌رسد که رویکرد سوم، یعنی آموزش در کشورهای ثالث، بیشتر برای کشورهایی با فاصله جغرافیایی زیاد از کشورهای هدف تناسب داشته باشد. چراکه اتخاذ این رویکرد می‌تواند به کاهش قابل‌ملاحظه هزینه‌ها بیانجامد. استفاده گسترده از این رویکرد توسط ژاپن می‌تواند توجیه‌کننده چنین استدلالی باشد. علاوه بر این، چنین رویکردی در مقایسه با رویکرد آموزش در کشور هدف می‌تواند در مواقعی که جنگ و بی‌ثباتی در کشور هدف برقرار است بیشتر مورد استفاده کشورهای کمک‌کننده با فاصله جغرافیایی زیاد قرار گیرد. بنابراین، چنین به نظر می‌رسد که این اتخاذ رویکرد برای مواجهه ایران با سه کشور هدف این مطالعه سازگاری چندانی ندارد؛ چراکه ایران در فاصله نزدیکی از کشورهای هدف قرار دارد و خود نیز از زیرساخت‌های آموزشی و توانمندسازی مناسبی برخوردار است.

شکل ۸- رویکردهای مختلف آموزش و توانمندسازی سرمایه انسانی در کشورهای آسیب‌دیده از جنگ

از میان دو رویکرد اول و دوم، می‌توان گفت که ایران در آموزش و شکل‌گیری حشدالشعبی عراق توانسته است رویکرد اول را با موفقیت به انجام برساند. لذا تجربیات ارزشمندی در این زمینه وجود دارد که باید مورد استفاده سایر بخش‌ها قرار بگیرد. البته ذکر این نکته ضروری است که تسری رویکرد اول برای سایر بخش‌ها، نیازمند بررسی‌های تکمیلی است. به‌عنوان مثال، بسیاری از زیرساخت‌های آموزشی و تحقیقاتی در سطوح عالی و پیشرفته در کشورهای هدف از بین‌رفته است و دایر نمودن آنها در کوتاه مدت ممکن است میسر نباشد؛ لذا اتخاذ رویکرد نخست (آموزش در کشور هدف) باید با توجه به زمینه اجرای برنامه آموزشی و توانمندسازی پیگیری شود.

اما نکته‌ای که این پژوهش به‌عنوان یک الگوی پیشنهادی بر آن تأکید دارد، اتخاذ فعالانه رویکرد دوم، یعنی آموزش به میزبانی ایران، است. همان‌گونه که تجربه بین‌المللی نشان می‌دهد توانمندسازی سرمایه انسانی مبتنی بر این رویکرد، علاوه بر تضمین منافع کشور کمک‌گیرنده، سرریزهای مهمی برای کشور کمک‌کننده نیز به همراه خواهد داشت.

فهرست مطالب

گزارش اول: بررسی خسارت‌های فیزیکی ناشی از جنگ در کشورهای آسیب‌دیده از جنگ Error! Bookmark not defined.

چکیده گزارش اول ..... Error! Bookmark not defined.

۱،۱. بخش اول: بررسی خسارت‌های فیزیکی ناشی از جنگ در کشور عراق Error! Bookmark not defined.

۱،۱،۱. مقدمه ..... Error! Bookmark not defined.

۱،۱،۲. فصل اول: چارچوب پژوهش ..... Error! Bookmark not defined.

۱،۱،۲،۱. دامنه جغرافیایی پژوهش ..... Error! Bookmark not defined.

۱،۱،۲،۲. محدوده زمانی پژوهش ..... Error! Bookmark not defined.

۱،۱،۲،۳. روش‌شناسی پژوهش ..... Error! Bookmark not defined.

۱،۱،۲،۴. محدودیت‌ها و چالش‌های ارزیابی ..... Error! Bookmark not defined.

۱،۱،۲،۵. اهداف پژوهش ..... Error! Bookmark not defined.

۱،۱،۳. فصل دوم: برآورد خسارت‌های فیزیکی در بخش‌های مختلف ..... Error! Bookmark not defined.

۱.۱.۱،۳. میزان خسارات‌ها در یک نگاه اجمالی ..... Error! Bookmark not defined.

۱،۱،۳،۲. بررسی نیازها و خسارات وارده به تفکیک بخش‌های مختلف اقتصادی ..... Error! Bookmark not defined.

۱) بخش‌های اجتماعی ..... **Error! Bookmark not defined.**

۲) بخش‌های تولیدی ..... **Error! Bookmark not defined.**

۳) بخش‌های مالی ..... **Error! Bookmark not defined.**

۴) بخش‌های زیربنایی ..... **Error! Bookmark not defined.**

۱،۱،۴. فصل سوم: شناسایی و معرفی پروژه‌های اولویت دار عراق جهت بازسازی به تفکیک بخش‌های مختلف Error! Bookmark not defined.

۱،۱،۴،۱. مقدمه ..... Error! Bookmark not defined.

۱،۱،۴،۲. استراتژی‌های تأمین مالی از سوی عراق ..... Error! Bookmark not defined.

۱) بخش نفت (۱۱ پروژه) ..... **Error! Bookmark not defined.**

۲)بخش صنعت (۳۰ پروژه) ..... **Error! Bookmark not defined.**

۳) بخش نیروگاه‌ها (۵ پروژه نیروگاه سوخت فسیلی، ۷ پروژه نیروگاه خورشیدی) ..... **Error! Bookmark not defined.**

۴) بخش حمل و نقل (۲۳ پروژه) ..... **Error! Bookmark not defined.**

۵)بخش مسکن (۴ پروژه) ..... **Error! Bookmark not defined.**

۶) بخش سلامت و آموزش (۱۸ پروژه)..... **Error! Bookmark not defined.**
۷) بخش توریسم و گردشگری (۱۰ پروژه)..... **Error! Bookmark not defined.**
۸) بخش تجاری یا بازرگانی (پروژه‌هایی در سراسر کشور)..... **Error! Bookmark not defined.**
۹) بخش کشاورزی (۸۸ پروژه) و دامپروری (۲ پروژه)..... **Error! Bookmark not defined.**
۱,۲. بخش دوم: بررسی خسارت‌های فیزیکی ناشی از جنگ در کشور سوریه Error! Bookmark not defined.
۱,۲,۱. فصل اول: چارچوب پژوهش..... Error! Bookmark not defined.
۱,۲,۱,۱. محدودیت‌ها و چالش‌های ارزیابی..... Error! Bookmark not defined.
۱,۲,۲. فصل دوم: برآورد خسارت‌های فیزیکی در بخش‌های مختلف..... Error! Bookmark not defined.
۱,۲,۲,۱. مقدمه..... Error! Bookmark not defined.
۱,۲,۲,۲. بررسی نیازها و خسارات وارد به تفکیک بخش‌های مختلف اقتصادی..... Error! Bookmark not defined.
۱) بخش‌های اجتماعی..... **Error! Bookmark not defined.**
۲) بخش‌های تولیدی..... **Error! Bookmark not defined.**
۳) بخش‌های زیربنایی..... **Error! Bookmark not defined.**
۱,۲,۳. فصل سوم: شناسایی و معرفی پروژه‌های اولویت‌دار سوریه جهت بازسازی به تفکیک بخش‌های مختلف Error! Bookmark not defined.
۱,۲,۳,۱. استراتژی‌های تأمین مالی بازسازی از سوی سوریه..... Error! Bookmark not defined.
۱. نیازمندی‌های بخش مسکن..... **Error! Bookmark not defined.**
۲. نیازمندی‌های بخش بهداشت و درمان..... **Error! Bookmark not defined.**
۳. نیازمندی‌های بخش آموزش..... **Error! Bookmark not defined.**
۴. نیازمندی‌های بخش میراث فرهنگی و گردشگری..... **Error! Bookmark not defined.**
۵. نیازمندی‌های بخش کشاورزی و دامداری..... **Error! Bookmark not defined.**
۶. نیازمندی‌های بخش صنعت..... **Error! Bookmark not defined.**
۷. نیازمندی‌های بخش حمل و نقل..... **Error! Bookmark not defined.**
۱,۳. بخش سوم: بررسی خسارت‌های فیزیکی وارد شده به کشور یمن در طول جنگ و شناسایی نیازمندی‌های این کشور جهت بازسازی به تفکیک بخش‌های مختلف..... Error! Bookmark not defined.
۱,۳,۱. فصل اول: چارچوب پژوهش..... Error! Bookmark not defined.
۱,۳,۲. فصل دوم: برآورد میزان خسارت‌های فیزیکی و زیان‌های وارد شده در بخش‌های مختلف Error! Bookmark not defined.
۱,۳,۲,۱. مقدمه: میزان خسارات در یک نگاه..... Error! Bookmark not defined.

۱. بخش‌های اجتماعی..... **Error! Bookmark not defined.**
۲. بخش‌های تولیدی..... **Error! Bookmark not defined.**
۳. بخش‌های زیربنایی..... **Error! Bookmark not defined.**
۱,۳,۳. فصل سوم: شناسایی و معرفی نیازمندی‌های یمن جهت بازسازی به تفکیک بخش‌های مختلف Error! Bookmark not defined.
۱. نیازمندی‌های بخش مسکن..... **Error! Bookmark not defined.**
۲. نیازمندی‌های بخش بهداشت و درمان..... **Error! Bookmark not defined.**
۳. نیازمندی‌های بخش آموزش..... **Error! Bookmark not defined.**
۴. نیازمندی‌های بخش کشاورزی و دامداری..... **Error! Bookmark not defined.**
۵. نیازمندی‌های بخش صنعت..... **Error! Bookmark not defined.**
۶. نیازمندی‌های بخش آب و فاضلاب..... **Error! Bookmark not defined.**
۷. نیازمندی‌های سایر بخش‌های زیر ساختی..... **Error! Bookmark not defined.**
۲. گزارش دوم: مطالعه و تحلیل الگوهای کمک در سطح بین‌المللی Error! Bookmark not defined.
۲,۱. چارچوب تحقیق در فاز دوم..... Error! Bookmark not defined.
۲,۱,۱. معرفی تحقیق..... Error! Bookmark not defined.
۲,۱,۲. روش تحقیق..... Error! Bookmark not defined.
۲,۱,۳. مبانی نظری..... Error! Bookmark not defined.
۲,۱,۳,۱. کمک خارجی..... Error! Bookmark not defined.
۲,۱,۳,۲. بنیان‌های نظری کمک‌های خارجی و توسعه‌ای..... Error! Bookmark not defined.
۲,۱,۴. تاریخچه کمک‌های بازسازی و توسعه‌ای..... Error! Bookmark not defined.
۲,۱,۵. چارچوب مفهومی تحقیق..... Error! Bookmark not defined.
۲,۱,۶. کمک کشورهای توسعه‌یافته به کشورهای توسعه‌یافته..... Error! Bookmark not defined.
۲,۱,۶,۱. کمک آمریکا به بازسازی کشورهای اروپایی..... Error! Bookmark not defined.
۲,۱,۶,۲. کمک استرالیا به بازسازی ژاپن..... Error! Bookmark not defined.
۲,۱,۷. کمک کشورهای در حال توسعه به کشورهای در حال توسعه..... Error! Bookmark not defined.
۲,۱,۷,۱. کمک‌های بازسازی و توسعه‌ای ترکیه به کشورهای در حال توسعه و فقیر..... Error! Bookmark not defined.
۲,۱,۷,۲. کمک‌های بازسازی و توسعه‌ای ایران به افغانستان..... Error! Bookmark not defined.
۲,۱,۸. کمک کشورهای توسعه‌یافته به کشورهای در حال توسعه..... Error! Bookmark not defined.
۲,۱,۸,۱. کمک‌های توسعه‌ای رسمی ژاپن به سه کشور عراق، سوریه و یمن..... Error! Bookmark not defined.

۲,۱,۹. تحلیل استراتژی‌های ارائه کمک‌های بازسازی و توسعه‌ای..... Error! Bookmark not defined.
۲,۱,۱۰. جمع‌بندی..... Error! Bookmark not defined.
۲,۱,۱۱. پیشنهاداتی برای ایران به‌عنوان یک کشور کمک کننده..... Error! Bookmark not defined.
۳. گزارش سوم: ملاحظاتی در باب مشارکت ایران در بازسازی با توجه به نیازمندی‌ها و امکانات و معیارهای بین‌المللی مشارکت..... Error! Bookmark not defined.
۳,۱. نیازمندی‌های کشورهای هدف و توانمندی‌های ایران..... Error! Bookmark not defined.
۳,۱,۱. مرور خسارات وارده و نیازمندی‌های کشورهای هدف..... Error! Bookmark not defined.
۳,۱,۲. مقایسه نیازمندی‌های کشورهای هدف با توانمندی‌ها و امکانات ایران Error! Bookmark not defined.
۳,۱,۳. الزامات ورود و افزایش میزان مشارکت ایران..... Error! Bookmark not defined.
۳,۱,۴. بررسی الگوهای مشارکت در بازسازی و کمک..... Error! Bookmark not defined.
۳,۱,۵. نتایج بررسی الگوهای مشابه مشارکت در بازسازی و کمک در دنیا .. Error! Bookmark not defined.
۳,۱,۶. درس‌آموخته‌های تحلیل موارد مطالعه از منظر چارچوب مفهومی..... Error! Bookmark not defined.
۳,۲. نکات قابل تأمل برای ایران..... Error! Bookmark not defined.
۴. گزارش چهارم : پیشنهاد مدل‌هایی جهت مشارکت ایران در بازسازی کشورهای هدف با توجه به رویکردهای تحلیلی اتخاذ شده در مطالعه..... Error! Bookmark not defined.
۴,۱. مقدمه..... Error! Bookmark not defined.
۴,۲. تجهیز مراکز آموزشی، تحقیقاتی و دانشگاهی کشورهای هدف با اجرایی‌سازی مدل بسط یافته نمایشگاه ساخت ایران..... Error! Bookmark not defined.
۴,۳. تولید قراردادی دارو در کشورهای هدف با مشارکت شرکت‌های دارویی ایرانی Error! Bookmark not defined.
۴,۴. انتخاب و پرورش رهبران جوان از کشورهای هدف با همکاری دانشگاه‌های ایرانی Error! Bookmark not defined.
۵. مراجع..... Error! Bookmark not defined.
۵,۱. مراجع فارسی..... Error! Bookmark not defined.
۵,۲. مراجع عربی..... Error! Bookmark not defined.
۵,۳. مراجع انگلیسی..... Error! Bookmark not defined.